
I oni byli proti.

Roman Vondra

I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Muzeum města Ústí nad Labem + Albis international, Ústí nad Labem 2007, 452 s.

Sborník I oni byli proti, který vyšel v roce 2007 zásluhou Muzea města Ústí nad Labem a nakladatelství Albis international Kristiny Kaiserové, shrnuje průběh a výsledky konference se stejnojmenným názvem, která se v metropoli ústeckého kraje uskutečnila ve dnech 13. - 15. 11. 2006. Konala se v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“, který iniciovala vláda České republiky svým usnesením č. 1081 ze dne 24. 8. 2005. Svým rozsahem i tematickým rozpětím otištěných příspěvků přitom sborník pokrývá celé spektrum jednotlivých problémů vztahujících se k problematice výzkumu životů, působení a perzekuce aktivních odpůrců nacismu z řad tzv. sudetských Němců. Rozsahem více než 450 tištěných stran se přitom sborník stal rozsáhlým a mnohovrstevnatým dílem, které lze označit za monografii sui generis. Jedná se navíc o dílo mimořádně hodnotné, neboť pojednává o tématu, které bylo v někdejší Československu po řadu desetiletí z politických důvodů důsledně tabuizováno, neboť se dotýká palčivých otázek, které se totalitnímu komunistickému režimu z ideologicko-propagandistických důvodů vůbec nehodilo ventilovat.

Sborník je navíc autentickým dokladem toho, že po téměř dvou desetiletích od obnovení pluralitní demokracie vědecký výzkum v této oblasti výrazně pokročil a dospěl k podstatně ucelenějšímu pohledu na složité otázky politické zvládnutí a bezpráví z doby před více než šesti desetiletími. Výše zmíněné vládní usnesení bádání v této oblasti ještě zintenzivnilo. Jednotlivá konferenční vystoupení byla ve sborníku otištěna zpravidla v mnohem větším rozsahu, než v jakém byla přednesena, s podrobným poznámkovým aparátem a odkazy na archivní prameny a literaturu. Dílo se tak pro hlouběji zainteresované čtenáře zároveň stává pobídkou k vlastnímu studiu. I když všechny příspěvky byly zajímavé a podnětné, pokusím se v této recenzi konkrétně zmínit jen o těch, které mě svým rozsahem, zkoumanou tematikou i závěry oslovily nejvíce, aniž bych tím snižoval význam těch ostatních, ke kterým se, z důvodu nedostatku prostoru, blíže nedostanu.

Dostí rozsáhlý a faktograficky nesmírně bohatý byl příspěvek Jiřího Kociana z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR pod názvem Současný stav bádání k osudům německých antifašistů v Československu po roce 1945. Autor se zabývá rozбором tehdejších právních norem a důsledky jejich uplatňování na německé antifašisty i nacionálně vyhroceného a nenávislného ovzduší v osvobozeném Československu. Zkoumá důsledky ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., na jehož základě byli příslušníci německé menšiny kolektivně zbaveni československého státního občanství, a dalších z hlediska přirozeného práva velice sporných norem s dalekosáhlým dopadem. Zachycuje i odsun německých antifašistů do sovětské okupační zóny na základě výnosu Ministerstva vnitra ČSR z 26. 11. 1945 a ponižující zacházení, jakému byli před jeho uskutečněním vystaveni v důsledku krátkozrakého uplatňování principu kolektivní viny a laciné podbízivosti státních orgánů vůči tehdejší hrůzami války vyvolané davové antiněmecké psychóze. Stranou zájmu nezůstává ani dřívější mnohaletý deficit ve zkoumání této problematiky. Kocian se snaží v chronologickém pořadí čtenářům přiblížit ty práce, které v průběhu času, mnohdy za nelehkých společenských podmínek, prolamovaly tehdejší tabuizaci problematiky perzekuce německých antifašistů československými státními orgány po válce a staly se průkopnickými díly v bádání na toto téma. Oceňuje i výsledky výzkumu, který již v nových společenských podmínkách v devadesátých letech uskutečnila československo-německá, posléze česko-německá komise historiků a které se odrazily v pojednání Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění z roku 1996.

Zdeňka Kokošková a Alena Nosková ve vystoupení pod názvem Archivní prameny vrcholných státních a politických orgánů k problematice poválečných osudů německých antifašistů a zajišťování realizace usnesení vlády č. 1081 z 24. 8. 2005 v Národním archivu zhodnotily rozsah a vypovídací hodnotu pramenů k této problematice, které ve svých depozitářích schraňuje Národní archiv ČR (dříve Státní ústřední archiv). Za vůbec nejvýznamnější v tomto směru označují fondy Ministerstva vnitra - Nová registratura a Úřad předsednictva vlády. Referát Zdeňka Radvanského se věnoval problematice Postavení německých odpůrců nacismu v Sudetech a v Protektorátu. Zabývá se v něm mimo jiné problematikou konkrétních odbojových skupin Němců v pohraničí a jejich spoluprací s domácím českým odbojem v období okupace. Dokumentuje ji na konkrétních životních osudech některých německých antifašistických osobností

a jejich perzekuci v letech 2. světové války. Tematicky na něj plynule navázalo vystoupení Davida Kovaříka Němečtí antifašisté v českých zemích v roce 1945. Zachycuje trpkou realitu, že zhruba 150 000 německých antifašistů (cca 5 % někdejšího německého obyvatelstva ČSR), kteří zažili tvrdý útlak od nacistů za války, pak v mnohém podobné formy šikany museli vytrpět i po osvobození od československých státních orgánů. Autor tuto hořkou pravdu dokládá řadou konkrétních lidských osudů. Jako příklad vyhoceného poválečného protiněmeckého nacionalismu v českých zemích pak uvádí knihu Ivana Herbena z roku 1945 s příznačným názvem *Đábel mluví německy*.

Mnohdy nelehké osudy těch Němců, kteří odsunu unikli a zůstali na území ČSR, přiblížil referát Tomáše Dvořáka Mezi národnostní a politickou asimilací. K postavení německých antifašistů v Československu od ukončení hromadného odsunu do konce padesátých let. Příspěvek názorně dokládá násilné přesuny Němců do vnitrozemí a jejich nucenou asimilaci rozptýlením mezi českojazyčnou majoritní populaci. O tom, že v lehké pozici nebyli ani ti němečtí antifašisté, kteří odešli do sovětské okupační zóny (pozdější Německé demokratické republiky), svědčí v němčině přednesený referát Michaela Schwartze nazvaný *Zwischen allen Stühlen? Deutsche Antifa-Umsiedler aus der ČSR in der SBZ/DDR*. Ani tam nebylo vysídlenčům povoleno, aby si uchovali své kulturní povědomí a svou společnou paměť. Většina z nich se začlenila do řad SED a na své historické kořeny pod tlakem majoritní společnosti brzy zapomněla.

Zajímavé jsou rovněž sondy do osudů německých antifašistů v jednotlivých českých regionech. S těmi seznamují příspěvky Němečtí antifašisté na Liberecku od Kateřiny Kočové-Lozoviukové a Němečtí antifašisté na Ústecku od Václava Houřka. Jako příklad lze uvést náčrty životních příběhů ekonoma, meziválečného poslance a senátora za DDFP a starosty Liberce Carla Kostky (1870-1957) a ústeckého (misto)starosty, sociálního demokrata Leopolda Pözlza (1879-1944). Sborník na svých stránkách přináší i prezentace některých dlouhodobých a střednědobých výzkumných projektů, které byly účastníkům konference přiblíženy řadou dalších referentů. Zprávu o projektu „Zapomenutí hrdinové“ přednesl Martin Krsek, který pohnuté kapitoly dějin 20. století představuje širší veřejnosti prostřednictvím životních osudů konkrétních lidí. Záštitu nad tímto projektem drží Muzeum města Ústí nad Labem, které bylo jedním z pořadatelů konference. Velice podobnou náplň i poslání má společný projekt redaktorů českého vysílání BBC, Českého rozhlasu a absolventů humanitních fakult Univerzity Karlovy „Příběhy 20. století“. Na rozdíl od předchozího projektu se však soustředí na pořizování audiovizuálních nahrávek přímých účastníků historických událostí, čímž rozvíjí u nás dosud spíše opomíjený žánr oral history, kterým se na konferenci i ve sborníku ve svém výkladu zabýval Mikuláš Kroupa. O problematice rozhlasových a televizních záznamů autentických výpovědí pojednali také Petr Bok a Josef Brož v příspěvku *Letopisy - audio - video databáze*. Martin Hořák pak účastníky blíže seznámil s činností společnosti *Živá paměť*.

Ústecké konference se nemohl osobně zúčastnit historik Vilém Prečan, který její účastníky oslovil alespoň, rovněž ve sborníku otištěným, otevřeným dopisem. V něm pozornosti svých kolegů doporučil životní osudy Johanna Wolfganga Brügela a Wenzela Jaksche a upozornil i na některé dosud systematicky nevytěžené prameny a literaturu.

Naše generace je poslední, která má jedinečnou příležitost přímo vyslechnout výpovědi očitých svědků, kteří události z doby před více než šedesáti lety prožili na vlastní kůži. Biologické hodiny neúprosně ukrajují poslední zlomky životů přímých účastníků, každým rokem z nich významné procento ubývá. Ústecká konference měla jedinečnou příležitost vyslechnout výpovědi několika dodnes žijících německých antifašistů, kteří ani v přímé konfrontaci se zruďným nacistickým režimem nepodlehli totalitní ideologii a zachovali si tvář, přitom sami po válce pocítili krutou nespravedlnost, tolik příznačnou pro tolika zvěrstvy zatížené 20. století. Ve sborníku jsou zachycena poměrně dlouhá svědectví pěti pamětníků - Gerharda Blaschkeho, Lorenze Knorra, Ernsta Schmutzera, Waltera Tschapka a Herberta Löwita. Už kvůli těmto cenným vyprávěním měla konaná konference i její průběh odrážející sborník svůj smysl.

Není to však jejich jediný přínos. Desítky dalších referátů jsou do této doby asi nejucelenějším kolektivním výstupem výsledků bádání věnovaného problematice německých antifašistů žijících dříve na území Československa. Jejich široké spektrum odráží plnou míru tragiky vzájemně navazujících a provázaných událostí ponuré doby třicátých a čtyřicátých let 20. století, jejich příčiny, průběh a důsledky, které doznávaly dlouhé desítky let a fakticky je překonal až zásadní zvrat ve vývoji evropského kontinentu, který přinesl rok 1989. Odsun Němců z Československa byl tragickým důsledkem zla, které vyvolala zruďná nacistická ideologie. Až do posledních dnů okupace páchali okupanti násilné zločiny proti českému obyvatelstvu. Významné místo mezi pohlaváry okupačního režimu měli i sudetští Němci, stačí vzpomenout děsivý přízrak Karla Hermanna Franka. Zdaleka ne všichni sudetští Němci však byli stejní. Kolektivní psychóza vyvolaná hrůzami války vedla k nové sérii křivd a perzekucí. Paradoxně na ni doplatili i ti, kteří s Hitlerovým režimem nechtěli mít nic společného, aktivně vystupovali proti němu a dokonce trpěli perzekucí, která byla vůči nim buď z důvodu politického přesvědčení nebo rasového původu uplatňována. Řada funkcionářů Revolučních gard a Revolučních národních výborů si na krutém zacházení s německým obyvatelstvem zcela bezostyšně budovala vlastní politickou kariéru. Mnozí z těchto lidí brzy pronikli mezi politickou elitu poválečného Československa. Bylo proto v zájmu politického establishmentu zamést důkazy pod koberec. Názorným příkladem toho je i zákonná norma, která promíjela a zahlazovala všechny zločiny z doby divokého odsunu.

Neméně důsledně se o napáchaných křivdách mlčelo i po více než čtyři desítky let komunistické diktatury. Jak by ne, když řada těch, co měli máslo na hlavě, si stále udržovala vlivné funkce a celý režim stál na celém velkém souboru zločinů proti lidským právům, demokracii a osobní svobodě jednotlivce. Teprve od devadesátých let nastal v tomto

směru významný posun a sborník I oni byli proti je toho zářným příkladem. Jedinou jeho dílčí slabinou jsou občasné tiskové chyby a překlepy. Ty jsou však logickým důsledkem obrovského rozsahu redigovaného textu a nikterak nesnižují převratný význam tohoto díla a jeho vysoký přínos jak pro odbornou, tak i pro širší veřejnost.

Roman Vondra